

gálatban. Ezt nálunk jóformán mindig megtartották. Az ör ugyanis három évet kapott, ha megszökött tőle valaki." Egy másik obszitos, Pálfia Pál hosszú bujkálás után boldogan vonul be az ausztriai politikai internáló táborba. Nagyon tanulságos, ahogyan megindokolja boldogságát: „Életben maradtam, és semmi hitványságot se kellett elkövetnem. Ennél többet ritkán kívánhatunk." E néhány mondatnyi idézet is azt igazolja, hogy az író a társadalomból hosszabb-rövidebb időre kitzasztott és légerek kerítései mögé zárt, testileg-lelkileg meggyötört foglyokat sem menti fel bizonyos — igénytelennek semmiképpen nem tekinthető — erkölcsi normák betartása alól. Az *Egy krumpiszüret krónikájá*-ban az ostoba és embertelen rendeleteknek kiszolgáltatott Nekeresdi Györgyöt látjuk viszont, a ciklus címadó költeménye pedig a szerző erkölcsi hitvallását tartalmazza. Vannak helyzetek, amikor csak a tagadás jelentheti az igazi építő szándékot, a jövő tudatos szolgálatát:

VÉNSÉGEM HITVÁNY HAVAIT NE FÉLTSEM
ÉRTE AZ IFJÚ KATONÁT HARCBA NE KÜLDJEM

és mondani merjem:

mikor jövendöltem, tévedtem.

Már egyetlen Igen van csak:

A NEM.

Lengyel József új könyvének rangját, értékét kétségtelenül az eddigiekben vázlatosan ismertetett elbeszélések határozzák meg. De hadd szóljunk néhány szót a kötet többi írásáról is, amelyek között két hagyományos, csattanóra épülő elbeszélést (*Neszesszer, Egy Johann Strauss-koncert*) és négy színpadra vagy képernyőre szánt kísérletet (*Auróra, Ihók és Mihók, Drill, 1919*) találunk. Ez utóbbiakról — minthogy első-sorban nem olvasmányoknak készültek — teljes képet nem kaphatunk, legfeljebb fogalmat alkothatunk. Annyi bizonyos, hogy a kötet tematikai egységét nem bontják meg s egytől egyig nemes szándékból fogant, gondolatgazdag, egyáltalán nem érdektelen művek, bár az egyik legszebb miniatűr jelenet színpadi megvalósítását nehezen tudjuk elképzelni, legalábbis a szerző elképzeléseinek teljes tiszteletben tartásával. Az *Auróra*-ra gondolunk, amelynek túlságosan szép hősnőjét ma még értetlenül fogadják és idegennek találják az emberek, pedig a majdani „nagy család” gyermekeinek talán már ő lesz az óvónője. Nagy kár lenne feledésre ítélni ezt a költői kísérletet.

Az *Ézsau mondja*... nem csupán újabb értékekkel gazdagít egy már eddig is rangos életművet, de annak is meggyőző bizonyítéka, hogy az immár hetvennegyedik évében járó szerző azok közé az örökifjú öregek közé tartozik, akik nem tudnak „nyugodni”, s még akkor sem fogják azt mondani, hogy *elég*, amikor esetleg már csak a jó ellenében harcolhat — a még jobbért. Lengyel József újabb művei csöppet sem derűs, ellenkezőleg: helyenként kifejezetten rossz közérzetről árulkodó írások. De ha elfogadjuk a szerző optimizmusértelmezését — amely semmit sem ítél el jobban, mint a tényleges helyzettel mit sem törődő derűlátást —, akkor mégis azt kell mondanunk róluk, hogy optimisták, mert a múlt bűneinek és a jelen hibáinak őszinte kimondásával sokat, nagyon sokat tesznek azért, hogy „optimisták lehessünk”. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.*)

BENKŐ ÁKOS

VAS ISTVÁN: NEM SZÁMÍT

Az 1969-ben megjelent kötet — a sorban a tizenegyedik — meglepetés és sima folytatás, ha úgy tetszik, kiteljesedés egyszerre. Egy nagy lírikus higgadt, rendkívüli formaérzékkel és szerkesztői fegyellemmel alakított könyve ez, amely láthatóan nem törekszik arra, hogy egy „élet” vagy „életmű” szintézise legyen. Hangvételében, tematikájában és polémikus kiélezettségével azonban igényt tart arra, hogy sok szempont-

ból végleges lírai megfogalmazását adja mindannak a testi és lelki gyötrődésnek, reménykedésnek és rezignáltságnak, amelyet tömegméretekben majdhogynem szükség-szerűen, az egyén szintjén pedig szinte fatalisztikusan idézett elő egy rettenetes kataklizmából megszülető, perspektívájában felmérhetetlen lehetőségeket tartogató, önnön arcát botladozva, keserű kudarcok és csalódások közepette alakító, ugyanakkor szinte észrevétlenül mind magasabbra jutó társadalommal való együttélés, a részvétel annak erősítésében, és a hozzá való igazolásra nem szoruló fellebbezhetetlen ragaszkodás.

Meglepetés ez a kötet annak, aki Vas István korábbi műveit egy az utca lüktetését szorongással vegyes szimpátiával kapualjból figyelő ember magas szintű, de érdektelen költészetének tekintette. Meglepetés ez a kötet annak, aki a költészettől nyílt és csak nyílt napi-politikai proklamációt várt. — Társutas. — A minősítés túl azon, hogy sok esetben igazságtalan volt, és nemegyszer veszélyes a minősítettkre nézve, politika és a művészet közötti kapcsolat félreértésének terméke. Mind a történelem, mind az irodalomtudomány, mind az irodalompolitika túlnőtte már ezt a metaforát. Mégis, mint a tudományos fogalmak helyett használt metaforák nagy része, ez is jelzett valami ténylegesen létezőt. Csakhogy ez utóbbit meg is kellett volna tudni határozni.

Vas István kötete folytatás és kiteljesedés is. Folytatás és kiteljesedés a korábbi művekhez viszonyítva mind a tematika, mind a szerkesztés szintjén az egyes verseket és a kötet egészét tekintve egyaránt. Érvényes ez a gondolatokra, a költői-politikai állásfoglalásokra is. Ezek a kijelentések azonban bizonyításra, vagy legalábbis bőséges illusztrációra szorulnak.

Lássuk most magát a kötetet a szerkesztés, a tematika és az állásfoglalások szintjén. Az első ciklust tizenöt, a másodikat húsz, a harmadikat huszonnégy költemény vagy költeménycsoport alkotja. Az elsőben tíz vers témáját adják politikai, morális és művészetetikai kérdések, a másodikban ez az arány nyolc/tizenkettő; a harmadik ciklus egésze morális, politikai és művészetetikai kérdéseket tűz tollvégre. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a harmadik ciklus epigrammából és satírákból áll, s itt helyezkednek el a negatív ars poeticák is, az arányeltolódás a hagyományosan személyi lírai témák rovására nagyon is feltűnő. Többszörös szerkesztési bravúrra van szükség ahhoz, hogy a tematikai egyensúly helyreálljon. A középső ciklus az egyedüli, amelyben az általános emberi és a személyes lírai témák javára billen a mérleg; ezt erősíti még a ciklus és nagyjából az egész kötet három legszemélyesebb hangvételű költeménye: a *Nem számít* (címadó vers is!), a *Halló* és a *Rejtendő szerelem*.

Ha megvizsgáljuk a ciklusok különböző vonatkozásban kiemelt verseit (*A pályaudvaron*, *Az Internacionále a Signoria téren*, *A tűzlopó* és a fentebb már említett három vers, valamint a harmadik ciklus középpontjába helyezett két Vojtina-levél), a fő témákon túl megjelölhetjük a kötetből élénk táruló költői magatartás és mondani-való legjellemzőbb vonásait is.

Az első ciklusban két kiemelt darab van: *Az Internacionále a Signoria téren* és *A pályaudvaron*. Az *internacionále*-t tíz vers előzi meg. Az első tárgya egy szimbolikus sakkjátszma, melynek értelmet a végső vereség előtt csupán a cserébe visszanyerhető egy-két figura adhat. A második a művészet által örökkévalóvá, tehát jelenlévővé is tett „megszépített” véres középkort idézi a jelennek is szóló ironiával. A következő versben a középkori emlékekben is saját magát kereső „germán turista-horda” képe torkollik a két világháború szörnyűségeinek felidézésébe, amelyről Európa, úgy látszik, megfeledkezett. A negyedik vers gondolatsorának katalizátora az áriánus Nagy Theodorik szobra; Theodoriknak a pokol felé kell lovagolnia „Akárcsak Trockijnak, a Júdásnak / a kapitalizmus karmaiba”, hisz az ortodoxia — valószínűleg joggal — elítélte. A művész azonban „— áriánus volt a jámbor, / Vagy nem engedett a művész igazából / Az ördögöt meg nem faragta mégsem.” *A Forgalom* a határainkon is megakadályozhatatlanul átcsapó embertelen, emberellenes gépi civilizáció poklát idézi fel. Utána egy történelemfilozófiai távlatú firenzei kép, majd újra a germán bombák pusztításait idéző vers: a *Coventry székesegyház*, erőteljes utalással a vietnami háborúra. A nyolcadik költemény az első ciklus egyetlen érzékiséget sugárzó verse, amely

visszhangra csak a második fejezetben talál, hogy ott egy sor más motívummal együtt tragikus színt öltve bontakozzék ki. Az *Internacionále a Signoria téren*-t közvetlenül megelőző két vers azonos érzés két kifejezése. Fáradtság, csüggedtség, reménytelenség. Utazás az élet delelőjén túl, amikor már nincs erő az új élmények kiírására. Az ott-hon, a haza feloldozást, megnyugvást jelent. Íme egy biztos pont. E téma első kiteljesedése az első ciklus utolsó verse. A későbbiekben a városhoz (Budapest) s a földhöz, az emberiséghez való hűség kifejezésében kap hangot ugyanez az érzés.

A fáradtság és csüggedés azonban több forrásból táplálkozik. Feloldása is többféle lehet. A haza nem csak mint menekülés jelent kiutat. De van más kiút is a fáradtság és csüggedtség feloldásának irányában, a lelki megfiatalodás. Az igazi „ajándék”, a segítség a mindannyiunk harcát harcoló, mindannyiunk zászlaját magasan hordozó firenzei tüntető tömegektől jön.

*Mi ez a dallam hirtelen,
E régi ismerős, majdnem ismeretlen,
Mi felel rá a zsigerekben
Még mielőtt tudnám hová tegyem?*

Igen, az *Internacionále* ez, a harcra hívó; az *Internacionále* vörös zászlók és vörös fáklyák fényében. Ez az, ami önmagunk arcát újra visszaadni képes. Ez az, ami újra és újra kimondatja velünk:

*Lesz valahol mindig új nemzedék,
Amelynek nem lesz soha késő
A győzelem, a kicsikart.*

Íme a második pillér, amelyre Vas István új kötete (s nyugodtan mondhatjuk: ha nem is ennyire határozottan, majdnem minden korábbi kötete) támaszkodik. A harmadik — később még ejtünk bővebben szót róla — a művészet követelte igazsághoz való ragaszkodás. Ilyen perspektívában kapják meg igazi értéküket a következő passzusok: „De azt sem szeretem, / Ha a domborműveken / Az eretneket / Pokolra kell juttatnia” (*Nagy Theodorik és az ördög*); „... nálunk / történt a változás? Ahogy / Énekeltek, ahogy vigyázba álltunk, / Az fagyasztotta meg a dallamot?” (*Az Internacionále a Signoria téren*); „Dogmatörténet? Nem, dehogyan / Revennában itthon vagyok. / Az a különbség csak, hogy itt / A régi meg az új mozaik, / Mindegyik ér valamit” (*Ravennai bókversek*); „Nincs aki ne tudna beszélni / Vagy hallgatni ne tudna, hogy milyen volt / A rács mögött, / Mikor, miért, már majdnem egyre megy / Ki záratott be kit, ki sem kutatja” (*Ezek vagyunk*); „... Hazugság / Lesz az a rög, amelybe gyökereztek / Ne többet: az árpálya összeszűkül. / A folyamat megfordíthatatlan” (*Hazugság*). Oldalszám idézhetném még gyöngéinket, tévedéseinket, a társadalmi tudat alakításában elkövetett, néha katasztrofális hibáinkat ostromozó sorokat. Az ostromcsapások fáznak, esetenként majdnem igazságtalanul kegyetlenek. Ez azonban — vegyük komolyan a fogalmat — nem mond ellent a szocialista pártosságnak.

Eddig a kötetet mint kötetet vizsgáltam, az egyes versekről szóló megjegyzések is e szempontnak voltak alárendelve. Nem lenne teljes a tematikus kompozíció kirajzolása, ha nem szólnék a már említett témák kibontakoztatásáról, vagyis arról, ami líraíregénnyé teszi a kötetet. A hazaszeretet témájának első kiteljesedése *A pályaudvaron* c. vers. Ez szűkül le a városra a második fejezet elején (*Pesti elégia*) és tágul ki a ciklus végén (*Előjog*), hogy visszájára forduljon a politikai erkölcsstelenség témájával keveredve a *Tóbiás*-ban. A szocializmus témájának első kulminációját, *Az Internacionále*-t negatív előkészítés előzi meg (*Forgalom*), majd egy sötét kép után (*Ezek vagyunk*) *A tűzlopó*-ban azonosul az emberiségért folyó küzdelemmel, s végül újra a konkrét valóságba ágyazva költői ars poeticaként tűnik elénk a *Vojtina levele egy másik fiatal költőhöz* c. versben. A *Vojtina*-levelek ugyanakkor csúcspontját

jelentik a kötet legállandóbb témájának és problémájának: mi a művészet funkciója, és hogyan őrizze meg tisztaságát?

Utoljára említeném az érzékiség, a szerelem, az öregség témáit, amelyek külön-külön jelennek meg (*Angol egyetem, Egy olasz kávéházban, Idegenben*) az első ciklusban. Közülük az öregség témája kerül túlsúlyba a második ciklus első részében (*Tarka műhely, Szeptemberi ég, Mindig előre*), s a *Vigyor*-ral már-már a groteszkba torkollik. Ez utóbbi ellenpólusát képezi a *Nem számít*, amelyben két ember egymáshoz tartozása legyőzi a halál vigyorát. Mindhárom téma összefut és egymást erősítve felforrósodik a *Rejtendő szerelem*-ben és a *Halló*-ban, azután a három téma (mondhatnánk: funkcionálisan három motívum) szétválik újra s kozmikus méreteket öltenek: érzékiség-öregség a *Minnermos témájára*, szerelem-öregség *Az éjszaka kertje* c. versekben; az egész sort zárja a *Kerület*. Ami mindebből visszatér a harmadik ciklusban: epigrammába sűrített satíra, a vigyor az etika szintjén (*Önérzet, Egy asszony sírverse, Elaszott dáliák*).

Ami igazán szembetűnő ebben a műben a korábbi kötetekhez, nevezetesen a *Római rablás*-hoz viszonyítva, az a szerkesztői fegyelem drákói szigora. Pozitív és negatív oldalával egyaránt. Boileau-tól örökölt ízlésünk igazi élvezetet talál ebben, ugyanakkor sajnálja a *Római rablás* spontán hullámszát. Mintha a költő az új kötetben tudatosan meg akarta volna fosztani magát az impresszionista líra szabadabb mozgási lehetőségeitől, hogy minden korábbi élmény lényegét sűrítse néhány intenzív intellektuális versbe. A *pályaudvaron* c. ciklus tizenöt verse az egész *Római rablás* helyébe lép, és lehetőséget nyújt olyan érzéskomplexumok kifejezésére is, amelyek a *Római rablás*-ban még nem voltak jelen. És ha a szerkesztői fegyelem egyes verseket a szükségesnél is szikárabbá tesz, hozzájárul olyan nagy feszültségű víziók megalkotásához (*Az éjszaka kertje*), amelyek e nélkül a fegyelem nélkül érdektelenekek lennének. Ez a vers egyébként is remek példája a fegyelmezett, egymásra támaszkodó kép-és gondolatasszociáció atmoszférát teremtő erejének. „... Az éjszaka kertjében a fák... inganak. Sűrű árbo-cok... telihold... veretnek, áznak, / Hintáznak az árbo-cosarak, / És a lengő kerthajó / Kifuthat minden éjszaka. Az éjszaka kertje / Fekete fákat ingat... a ház leégett... csörögnek már a csörlők.” Ezzel az asszociációs sorral szemben áll a következő: „... skorpió sereg... három / vezéróriás azt hiszi, bekerít... mire ideérnek, / ... A hold úszik fehéren.” A „skorpió sereg” és az „éjszaka kertje” közé ékelődik a végzet elől menekülő „mi”; ez utóbbi először a „nevezzünk”-kel jelenik meg a második versszak elején, feltűnik a végén, és elfoglalja az egész negyedik versszakot, majd feloldódik a „Csörögnek már a csörlők, / A hold úszik fehéren” sorokban, a győztes menekülésben, mintegy feleslegessé téve az utolsó három sort.

Sorjáztathatnám az ilyen típusú és „sokkal mélyebb titkokat kikémlelő” elemzéseket, hisz ez a kötet épp a fentebb említettek miatt különösen csábítana a strukturalistának becézett analízisre. Ehelyett, mielőtt az írást befejezném, hadd teljesítsem egy korábbi ígéretemet — néhány pillantást vetve Vas István ars poeticájára.

Sem a formában, sem az alapállásban nem kell újat keresnünk, hisz ez Boileau, Arany János és Karinthy után adva van. Ami új, az mai irodalmi közvéleményünk mai satírája. Harc az elkötelezettség sekélyes értelmezése ellen, harc az árealizmus ellen, és az ellen, ami ezek ellenhatásaként szélesen polgárjogot nyert irodalmi közvéleményünkben: az elkötelezettség és a realizmus sima tagadásaként megszületett el nem kötelezettség és lapos modernség ellen. A zsdánovizmus és az irodalmi sznobizmus egymást feltételező testvérpár. Ezen a síkon már valóban „Egyremegy ortodox és eretnek”. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.*)

ÚJFALUSI NÉMETH JENŐ